

O uczniu żołnierzu Bartoszu Jankowskim*

Na historię miejsc i losy społeczności składa się życie i działalność obywateli, którzy swoją pracą i poświęceniem tworzą podstawę bytu dla przyszłych pokoleń. Do takich osób należy Bartłomiej Jankowski, absolwent Szkoły Handlowej im. Vetterów z 1919 roku, poległy w wojnie polsko-bolszewickiej.

Jego rodzice poznali się podczas studiów medycznych w Zurychu pod koniec XIX wieku. Paweł Leon Jankowski¹ był synem Pawła, inżyniera z Warszawy, uczestnika powstania styczniowego. Maria z Goreywów² pochodziła z Kerczu na Krymie. Była karaimką. W 1900 roku w kościele ewangelickim w Szwajcarii Jankowscy wzięli ślub. 13 kwietnia 1901 roku przyszedł na świat ich syn Bartłomiej (najstarszy z trojga dzieci). Ojcem chrzestnym chłopca został przyjaciel Jankowskich ze studiów Adam Piwowar³.

Maria i Paweł już w czasie studiów zaangażowali się w różne formy działalności politycznej. Należeli do Koła Socjalistów Polskich organizującego pomoc dla zesłańców na Syberii. Za pośrednictwem Koła udało się zgromadzić środki na powrót do kraju Zofii Sławińskiej⁴, siostry Pawła

Jankowskiego, która po ucieczce męża z zesłania w 1902 roku została z córką w Nerczyńsku.

Jesienią 1902 roku Maria Jankowska ukończyła studia i wyjechała z małym Bartoszem (takiej formy imienia używano najczęściej) na Krym. Tam podjęła pracę jako lekarz. W połowie 1903 roku do żony i syna, po zdaniu egzaminów końcowych, dołączył Paweł Jankowski. Na przełomie maja i czerwca 1904 roku młodzi lekarze w Moskwie nostryfikowali dyplomy i wyjechali do Warszawy. Na początku sierpnia Paweł otrzymał posadę lekarza w cukrowni w Sannikach koło Łowicza. Wkrótce, w obawie przed poborem na wojnę japońsko-rosyjską, wyjechał do Zakopanego. Tam zetknął się z działaczami lewicowymi – doktorem Kazimierzem Dłuskim⁵, u którego podjął pracę, i Wacławem Sieroszewskim⁶.

W 1906 roku Jankowscy zamieszkali w Warszawie, gdzie uczestniczyli w konspiracyjnej działalności Polskiej Partii Socjalistycznej. W tym czasie urodziła im się córka Joanna⁷. Na początku 1908 roku zostali aresztowani i skazani na zesłanie za działalność niepodległościową. Paweł osiedlił się w Moskwie u brata Władysława⁸. Maria z dziećmi początkowo przebywała u rodziny na Krymie, następnie u siostry Anny Owiesienko w Niżnym Nowogrodzie. W połowie tego samego roku Pawłowi udało się uzyskać posadę lekarza w Żołudku na Wileńszczyźnie, dokąd sprowadził rodzinę. Razem z żoną prowadzili szpital i założyli aptekę. W 1910 roku na świat przyszła ich najmłodsza córka Danuta Zofia⁹. Rok później, dzięki

* Artykuł stanowi rozszerzoną wersję tekstu o Bartoszu Jankowskim zamieszczonego w informatorze do wystawy czasowej w Muzeum Historii Miasta Lublina. Zob. M. Surmacz, G. Sztal, *Uczniowie szkół lubelskich w walkach w okresie I wojny światowej oraz wojny polsko-bolszewickiej. Szkoły Handlowe imienia Vetterów*, oprac. K. Jarzembowski, Lublin 2016. Cytowane fragmenty listów pochodzą ze zbiorów rodzinnych Jana Magierskiego, siostrzeńca Bartosza Jankowskiego.

¹ Paweł Leon Jankowski (1875–1919), pseudonim Jerzy, lekarz, działacz polityczny i społeczny. Zob. *Słownik biograficzny miasta Lublina* [dalej SBML], red. T. Radzik, J. Skarbek, A. A. Witusik, t. 1, Lublin 1993, s. 116–117 (oprac. K. Jarzembowski).

² Maria Jankowska (1879–1937) – lekarka, działaczka polityczna i społeczna. Zob. SBML, t. 1, s. 115–116 (oprac. K. Jarzembowski).

³ Adam Piwowar (1874–1939) – geolog, socjalista, polarnik, w 1904 roku zesłany do Archangielska, w latach 1917–1923 prezydent Dąbrowy Górniczej, wykładowca Szkoły Górniczej. Zob. I. Łęczek, *Prezydenci i przewodniczący Dąbrowy Górniczej 1916–2001*, Dąbrowa Górnicza 2001, s. 10–11.

⁴ Zofia Sławińska (zm. w 1917 roku) – dentystka, żona socjalisty Bronisława Sławińskiego. Na podstawie przekazów rodzinnych.

⁵ Kazimierz Dłuski (1855–1930) – lekarz, społecznik, działacz polityczny (PPS), właściciel sanatorium w Zakopanem. Zob. *Polski słownik biograficzny*, t. 5, Kraków 1939, s. 189–193 (oprac. A. Wrzosek, W. Pobóg-Malinowski).

⁶ Wacław Sieroszewski (1858–1945) – działacz niepodległościowy, pisarz, zesłaniec, legionista. Zob. A. Sieroszewski, *Wacława Sieroszewskiego żywot niespokojny*, Warszawa 2015.

⁷ Joanna Szydłowska (1906–1994) – harcerka, artysta plastyk, jubilerka, więźniarka obozu w Ravensbrück. Zob. „Dziennik Lubelski” z 14 lipca 1994 (nekrolog).

⁸ Władysław Jankowski (1865–1938) – inżynier, właściciel fabryki metalurgicznej w Moskwie (do 1917 roku). Na podstawie przekazów rodzinnych.

⁹ Danuta Zofia Magierska (1910–1984) – harcerka, bibliotekarka, w czasie II wojny światowej komendantka

Bartos z ojcem. Jusiliszi, Kowieńszczyzna, 1905 rok.
Zbiory rodzinne Jana Magierskiego

Bartos z matką i siostrą Joanną. Kercz, Krym, 1908 rok.
Zbiory rodzinne Jana Magierskiego

Harczerz III LDH, około 1917 roku.
Zbiory rodzinne Jana Magierskiego

W mundurze służbowym Szwadronu
Przybocznego Naczelnego Wodza.
Zbiory rodzinne Jana Magierskiego

staraniom adwokata Stanisława Patka, Jankowskim udało się otrzymać pozwolenie na powrót do Królestwa Polskiego. Osiedlili się na stałe w Lublinie, gdzie otrzymali pracę w nowo utworzonym szpitalu dziecięcym fundowanym przez rodzinę Vetterów. Przez cały czas, aż do 1915 roku, pozostawali pod nadzorem policji.

W Lublinie Jankowscy zamieszkali początkowo przy ulicy Foksal (obecnie 1 Maja) pod numerem 45 (dom Zuckla), a następnie 29. W 1914 roku przenieśli się na ulicę Namiestnikowską (dziś Narutowicza) 14. W domu rodzinnym Bartosz obserwował aktywne życie społeczno-polityczne. Mieszkanie doktorostwa było często odwiedzane przez znane osoby. Do kręgu przyjaciół i współpracowników Jankowskich należeli Andrzej Strug (Tadeusz Gałęcki)¹⁰, Irena Kosmowska¹¹, Wacław Sieroszewski, Tadeusz Kasprzycki oraz Maria Dąbrowska¹². W 1916 roku gościł u nich komendant Józef Piłsudski. W mieszkaniu Jankowskich było też przechowywane archiwum I Brygady Legionów.

W 1916 roku Paweł Jankowski został prezesem Wydziału Narodowego Lubelskiego i radnym miasta Lublina. Był także, z ramienia Polskiego Stronnictwa Ludowego Wyzwolenie, członkiem działającej od początku 1917 roku Tymczasowej Rady Stanu. Zasiadał w komisji zdrowia i wojskowej. Poważnie chory na gruźlicę zmarł 19 marca 1919 roku w sanatorium prowadzonym przez doktora Dłuskiego w Zakopanem.

Po śmierci Pawła Jankowskiego sytuacja materialna rodziny znacznie się pogorszyła. Maria nadal pracowała w swoim zawodzie w szpitalu dziecięcym oraz w Ambulatorium Miejskim. Zaangażowana w pracę społeczną działała w ochronce dla sierot wojennych. Była wiceprzewodniczącą Związku Pracy Obywatelskiej Kobiet. Później

inicjowała budowę domu dziecka w robotniczej dzielnicy Dziesiąta.

Częste rozłąki rodziców i zmiany miejsca zamieszkania w pierwszych latach małżeństwa miały duże znaczenie dla kształtowania osobowości Bartosza. We wczesnym dzieciństwie jego wychowaniem zajmowała się głównie matka, z którą wiele czasu spędzał w podróży.

Masz w rękach doskonały materiał – małego człowieka – pisał w 1902 roku doktor Jankowski do żony – wychowaj go na dobrego obywatela, wspańialego Polaka¹³.

Po osiedleniu w Lublinie Bartosz zaczął uczęszczać do Szkoły Handlowej. Od początku brał czynny udział w tworzącym się w mieście ruchu skautowskim – uczestniczył w obozach i koloniach harcerskich, między innymi w Łopienniku, Tarnogórze i Rudce. W liście do ojca tak opisał ćwiczenia junackie i skautowskie, które odbyły się w Ogrodzie Saskim w Lublinie 7 maja 1916 roku:

Wrażenie wywarliśmy ogromne. Było rozstawienie namiotów w przeciągu 1,5 minuty. Sygnalizacja (ja prowadziłem zastęp sygnalistów), potem alarm i zwinięcie obozu w 1 minutę, tyralierka itp. [...] potem wspólny śpiew, a jak śpiewaliśmy *Rotę*, to niektórzy płakali. Potem wspólny korowód, który ciągnął się z pół wiorsty (z górą 400 junaków i skautów)¹⁴.

W sierpniu 1916 roku Bartosz został zastępowym, a rok później plutonowym I plutonu III Lubelskiej Drużyny Harcerskiej im. Dyktatora Romualda Traugutta.

Obowiązkiem moim – pisał w Deklaracji Plutonowego o swych podopiecznych – jest utworzyć z nich dobry materiał na harcerzy, wyrobić w nich zamiłowanie obowiązku, koleżeństwa i prawdy, dać gruntowne pojęcie zasad harcerskich¹⁵.

W czerwcu 1919 roku syn Jankowskich ukończył Szkołę Handlową. Jednym z marzeń młodego harcerza, wychowującego się w domu często goszczącym legionistów, była służba w kawalerii. Bezpośrednio po otrzymaniu świadectwa dojrzałości wstąpił do 8. Pułku Ułanów, w którym odbył podstawowe przeszkolenie kawaleryjskie. We wrześniu został przeniesiony (za wstawiennictwem matki u majora Tadeusza Kasprzyckiego) do nowo utworzonego Szwadronu Przybocznego

Konspiracyjnej Chorągwi Harcerok. Zob. SBML, t. 1, s. 170–171 (oprac. K. Jarzembowski); M. Surmacz, *Druhna Damusia*, „Lublin. Kultura i Społeczeństwo” 2010, nr 4, s. 36–39.

¹⁰ „Mieliśmy wspaniałego gościa – przez kilka dni mieszkał u nas p. Andrzej Strug” – fragment listu Bartosza Jankowskiego do ojca z 31 października 1918 roku. Zbiory rodzinne Jana Magierskiego.

¹¹ Paweł Jankowski w 1913 roku z Ireną Kosmowską współorganizował Szkołę Rolniczą dla Dziewcząt w Krasieninie.

¹² „Pracami Wydziału Narodowego kierowali także miejscowi, między innymi dr Paweł Jankowski. Adres tych Państwa dano mi jeszcze w Warszawie [...] przez parę dni u nich mieszkałam”. Zob. M. Dąbrowska, *Dzienniki*, t. 1, Warszawa 1988, s. 330.

¹³ List Pawła Jankowskiego do żony Marii z 19 sierpnia 1902 roku. Zbiory rodzinne Jana Magierskiego.

¹⁴ List Bartosza Jankowskiego do ojca z 18 maja 1916 roku. Zbiory rodzinne Jana Magierskiego.

¹⁵ „Deklaracja Plutonowego” – niedatowany rękopis autorstwa Bartosza Jankowskiego. Zbiory rodzinne Jana Magierskiego.

Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego. Jednostka – stacjonująca w Warszawie w koszarach przy ulicy Huzarskiej – składała się z czterech plutonów i liczyła stu czterdziestu trzech żołnierzy, w tym sześciu oficerów. Była przeznaczona do pełnienia służby reprezentacyjnej i osłonowej przy Piłsudskim. Porucznik Józef Szostak, jeden z oficerów Szwadronu, tak opisywał tę formację:

Był bezsprzecznie najładniejszym i najlepiej wyposażonym szwadronem kawalerii polskiej i służenie w nim można było zaliczyć do wyjątkowego szczęścia. Nie mówiąc już o zaszczycie służby przy Naczelnym Wodzu, co musiało być związane z zaufaniem do wartości i wierności żołnierza¹⁶.

Służba w kawalerii była ciężka. Zajmowała czas od rana do nocy. Pobudki miały miejsce o 5 rano. Raz na tydzień – w soboty lub niedziele – można było opuścić koszary. Tęskniący za domem młody żołnierz pisał w jednym z listów do matki:

Gdybyś jednak czuła duszą swoją, ile ja myślę o Was, kiedy może śpicie snem spokojnym, ja oka nie śmiem zmrzyć, stoję z karabinem pod niebem gwiazdzystym, a myśl moja leci do Was, do Ciebie, Mateńko, i do domu rodzinnego... do grobu ojca, w myśli staram się odtworzyć Wasze twarze i drogie osoby [...]. Ciężko i smutno mnie samemu, już nie jestem tamten Bartoszek, co kozły fikał i dom cały śmieszył! Daleko i smutno patrzą teraz moje oczy, śmieję się rzadko, płacząc choć bez łez często, to jeszcze boleśniesz!¹⁷

W listopadzie 1919 roku Bartosz został awansowany na starszego ułana. Na Boże Narodzenie dostał przepustkę. Do rodzinnego domu, jak się okazało, przyjechał po raz ostatni. Wyglądem kawalerzysty wzbudzał podziw u dawnych kolegów ze szkolnej ławki.

Jak się masz kochany kolego! – pisał jeden z nich – dowiedziałem się, że służysz przy Piłsudskim, twoja mama [...] pokazała mi twoją ostatnią fotografię; psia kość – wyszedł z ciebie śliczny ułan, a przecie tak niedawno byłeś jeden z najmniejszych w klasie¹⁸.

Za przykładną służbę 11 lutego 1920 roku Bartosz awansował do stopnia kaprała. Objął w Szwadronie stanowisko zbrojmistrza.

Robię przeglądy, sprawdzam ładunki, prowadzę księgi, fasuję oliwę do karabinów – chwalił się w liś-

¹⁶ Z. Gnat-Wieteska, *Szwadrony Przyboczne i Szwadron Reprezentacyjny WP w latach 1919–1948*, Pruszków 1992, s. 10.

¹⁷ List Bartosza Jankowskiego do matki z 16 października 1919 roku. Zbiory rodzinne Jana Magierskiego.

¹⁸ List Łopuskiego (imię nieznanne) do Bartosza Jankowskiego z 18 stycznia 1920 roku. Zbiory rodzinne Jana Magierskiego.

cie do matki – byle Wojtek mi się nie wtrąca i tylko porucznik może mi coś kazać¹⁹.

21 kwietnia 1920 roku Szwadron wyruszył z Piłsudskim na Ukrainę. Dotarli koleją do Zwiahła, potem konno do Żytomierza.

Może wyszczerbię szabelkę o bramy Kijowa, jako Bolesław Chrobry przed tysiącem lat – relacjonował Bartosz w kolejnym liście. – Jest tu o wiele przyjemniej i weselej niż w Warszawie. Cudowna pogoda, powietrze, lasy, wody, ogrody [...]. Często myślę o Was tam, o setki wiorst odległości ode mnie, ale tak mi się to wydaje naturalne, że nie w domu jestem i chleba spokojnie po cywilnemu nie spożywam [...] spłacam dług Ojczyźnie, dań, którą każdy prawy Polak musi złożyć i... dziś tu... a jutro tam... trzeba być gotowym w każdej chwili²⁰.

W Żytomierzu oddział stacjonował do początku czerwca 1920 roku. Na wieść o przełamaniu frontu polskiego przez Armię Konną Budionnego Szwadron Przyboczny otrzymał rozkaz wymarszu na front. 7 czerwca pod Pawołoczą stoczył walkę z jednym z pododdziałów bolszewickiej kawalerii i poniósł straty – trzech zabitych i kilku rannych. Wśród poległych był kapral Bartłomiej Jankowski.

Kochany drogi syneczku – pisała Maria Jankowska 12 czerwca, nieświadoma tego, co się zdarzyło. – Umieram wprost z niepokoju, z powodu braku wiadomości od Ciebie! Boże, Boże, jakie to jest okropne tak ciągnąć, bezustanna myśl o tym, co Ci tam grozi i jakie niebezpieczeństwo może Cię tam spotkać!²¹

Po walce ciała młodego ułana nie odnaleziono. Pośmiertnie został odznaczony Krzyżem Wirtuti Militari klasy V oraz Krzyżem Niepodległości. W piśmie z Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego w sprawie nadania Krzyża Wirtuti Militari odnotowano, że Bartosz Jankowski zginął w obronie Żytomierza zabity strzałem w serce²². Symboliczna mogiła młodego żołnierza znajduje się na cmentarzu przy ulicy Lipowej w Lublinie²³.

¹⁹ List Bartosza Jankowskiego do matki z 11 lutego 1920 roku. Zbiory rodzinne Jana Magierskiego.

²⁰ List Bartosza Jankowskiego z frontu do matki z 5 maja 1920 roku. Zbiory rodzinne Jana Magierskiego.

²¹ List Marii Jankowskiej do syna z 12 czerwca 1920 roku. Zbiory rodzinne Jana Magierskiego.

²² Wyciąg z Urzędowego Referatu Orderów Naczelnego Dowództwa Wojska Polskiego w sprawie nadania Krzyża VM. Zob. *O uczniu żołnierzu*, oprac. K. Konarski, Warszawa 1922, s. 164.

²³ Na nagrobku błędnie zamiast daty śmierci jest podana data nabożeństwa żałobnego, 18 czerwca 1920 roku, zamieszczona w nekrologu. Zob. „Ziemia Lubelska” z 17 czerwca 1920 roku.

BIBLIOGRAFIA

Źródła

Archiwum rodzinne Jana Magierskiego.

Opracowania

Dąbrowska Maria, *Dzienniki*, t. 1, Warszawa 1988.

„Dziennik Lubelski” 1994.

Gnat-Wieteska Zbigniew, *Szwadrony Przyboczne i Szwadron Reprezentacyjny WP w latach 1919–1948*, Pruszków 1992.

Łęczonek Ireneusz, *Prezydenci i przewodniczący Dąbrowy Górniczej 1916–2001*, Dąbrowa Górnicza 2001.

O *uczniu żołnierzu*, oprac. Kazimierz Konarski, Warszawa 1922.

„Polski Słownik Biograficzny”, t. 5, Kraków 1939.

Sieroszewski Andrzej, *Wacława Sieroszewskiego żywot niespokojny*, Warszawa 2015.

Słownik biograficzny miasta Lublina, red. Tadeusz Radzik, Jan Skarbek, Adam A. Witusik, t. 1, Lublin 1993.

Surmacz Małgorzata, *Druhna Danusia*, „Lublin. Kultura i Społeczeństwo” 2010, nr 4, s. 36–39.

Surmacz Małgorzata, Sztal Grzegorz, *Uczniowie szkół lubelskich w walkach w okresie I wojny światowej oraz wojny polsko-bolszewickiej. Szkoły Handlowe imienia Vetterów*, Lublin 2016.

„Ziemia Lubelska” 1920.

STRESZCZENIE

Bartłomiej Jankowski urodził się w 13 kwietnia 1901 roku w Zurychu. Był synem Pawła i Marii z Goreywów, lekarzy, społeczników, działaczy niepodległościowych od 1911 roku zamieszkałych w Lublinie. Młody Jankowski uczęszczał do lubelskiej Szkoły Handlowej. W czasie nauki aktywnie uczestniczył w tworzącym się ruchu skautowskim. Był członkiem III Lubelskiej Drużyny Harcerskiej im. Romualda Traugutta. Po zdaniu matury w czerwcu 1919 roku wstąpił do wojska. Służył

w Szwadronie Przybocznym Naczelnego Wodza Józefa Piłsudskiego. Poległ 7 czerwca 1920 roku pod Powołoczą koło Żytomierza. Pośmiertnie został odznaczony Krzyżem Virtuti Militari klasy 5 oraz Krzyżem Niepodległości.

Słowa kluczowe: skauting, harcerstwo, wojna polsko-bolszewicka, Wojsko Polskie, Józef Piłsudski, uczniowie-żołnierze, Szkoły Vetterów, Krzyż Virtuti Militari

SUMMARY

Bartosz Jankowski: A Student-Soldier

Bartłomiej Jankowski was born on the 13th April 1901 in Zurich. He was the son of Paweł and Maria (née Goreywa) – doctors, social and independence activists, living in Lublin since 1911. Young Jankowski attended the Lublin School of Economics. During his education he actively served in the emerging scout movement. He was a member of the 3rd Lublin Scout Team “Romuald Traugutt”, joined the army after passing the Matura exam in June 1919 and served in Adju-

tant Squad to the Commander in Chief Józef Piłsudski. He died in action on the 7th June 1920 in Powołocza near Żytomierz. He was posthumously awarded with the Class 5 Virtuti Militari Cross and the Independence Cross.

Key words: scouting, Polish-Bolshevik War, Polish Army, Józef Piłsudski, students-soldiers, Vetter School, Virtuti Militari Cross

SPRAWOZDANIA